

REKONFIGURACIJA DISKURSA OTVORENOST: AFEKTIVNI FETIŠ KONEKTIVNOSTI¹

RECONFIGURATION OF THE OPENNESS DISCOURSE: THE AFFECTIVE FETISH OF CONNECTIVITY

Mario Hibert

Filozofski fakultet, Univerzitet u Sarajevu

mario.hibert@ff.unsa.ba

UDK / UDC: [316.77:001.102]:[004.62+004.8]
Izvorni znanstveni rad / Original scientific paper
<https://doi.org/10.30754/vbh.65.2.973>
Primljeno / Received: 20. 7. 2022.
Prihvaćeno / Accepted: 11. 9. 2022.

Sažetak

Cilj. Rad ima namjeru ukazati na važnost istraživanja višestrukih neprozirnih slojeva nevidljivih infrastruktura tzv. algoritamski utemeljenih tehnologija (*algorithm-based technology*) kao jednu od ključnih zadataka razumijevanja informacijske i medijske pismenosti u doba „inteligentnih mašina“ koje, sekularizacijom umjetne inteligencije, prikrivaju svoj ideološki status.

Pristup/metodologija/dizajn. Algoritamske tehnike „rudarenja podataka“ predstavljaju najrecentniji oblik psiho-političke eksploatacije i potčinjavanja post-industrijskog subjekta (Han, 2017) farmako-pornografskim režimom upravljanja (Della Ratta, 2021) koji se perpetuira digitalnom kolonijalizacijom intime (Brooks, 2021). Teorijski pristup radu ima namjeru da ukaže i brani važnost kritičkog mišljenja u domenu informacijskih i medijskih studija, posebice razumijevanja značenja algoritamske pismenosti u kontekstu digitalnog učenja. Istraživanja dizajna digitalnog okruženja, prema tome, naglašavaju izazove u 21. stoljeću, upozoravajući na alarmantna stanja društvenih interakcija sa „samomislećim“ mašinama (Hibert, 2020).

¹ Rad je napisan na bosanskom jeziku.

Originalnost/vrijednost. Kako naši društveni odnosi, profesionalni i privatni životi te pristup informacijama postaju intenzivnije oblikovani i upravljani različitim oblicima djelovanja digitalnih tehnologija, originalna vrijednost rada predstavljena je kroz uvide koji pokazuju kako nedovoljnost znanja o tehnološkoj oblikovanoj determiniranosti u platformskom društvu potrebuje vokabular za razvoj tzv. algoritamske pismenosti. Interakcija strukture/oblika mašina i ljudskih osjetila, stvarajući novo informacijsko okruženje stoga ujedno traži remodeliranje informacijske i medijske pismenost nadopunom semiotičkog (instrumentalnog) pristupa kognitivnom sposobnošću razotkrivanja djelovanja digitalnih tehnologija, tačnije novog režima istine i racionalnosti.

Ključne riječi: algoritamska pismenost; medijska i informacijska pismenost; umjetna inteligencija

Abstract

Purpose. This paper aims to emphasize the importance of exploration of multiple, opaque, invisible infrastructural layers that drive the *algorithm-based technology*, as one of the key tasks for understanding of media and information literacy in the age of “intelligent machines” which, beneath the processes of AI secularization, hide their ideological status.

Approach/methodology/design. Algorithmic techniques of “data mining” stand for the most recent form of exploitation and subjugation of the post-industrial subject (Han, 2017) governed by a pharmaco-pornographic regime (Della Ratta, 2021) which is perpetuated through the digital colonization of intimacy (Brooks, 2021). The theoretical approach of the paper aims to refocus the importance of critical discourse in media and information literacy, especially by emphasizing algorithmic literacy along with its implications to digital learning. The investigations of the design of digital environment highlight the challenges of the 21st century, warning of an alarming status of social interactions with “intelligent” machines (Hibert, 2020).

Originality/value. Since our social relations as well as professional and private lives have been engineered by various forms of digital technology, the originality of this paper should be found in pointing to the need to create a vocabulary of algorithmic literacy which is lacking now, together with giving insights on technologically shaped determinism in the platform society. The interaction between form/structure of machines and human senses, by creating a networked environment, consequently seeks the remodeling of information and media literacy by adding a cognitive approach to the semiotic (instrumental) capacities to expose the effects of digital technologies, more precisely the new regime of truth and rationality.

Keywords: algorithmic literacy; artificial intelligence; media and information literacy

1. Uvod

Paradoks sa kojim se živeći u doba informacijskog obilja neprestano susrećemo ili tačnije izbjegavamo istinski suočiti jeste da se unatoč razumu i mišljenju, sve manje i manje razumijevamo. Jedan od dominantnih razloga takvog stanja jest to što se informacijsko-komunikacijske tehnologije, kao sile novog ekosistema, koriste do te mjere automatizirano da „digitalno stanje“² (Stalder, 2018) zahtijeva razotkrivanje ambivalentnosti tzv. kognitivnog računarstva, doba „pametnih mašina“, koje bi, kako smatra R. Capurro (2019), digitalno prosvjetiteljstvo mogle pretvoriti u digitalnu mitologiju. Umrežene tehnologije mijenjaju našu percepciju sebe (tko smo), naše međusobne odnose (kako se socijaliziramo), naš koncept odnosno predstavu stvarnosti (našu metafiziku), te naše interakcije u stvarnosti (kako djelujemo) (Floridi, 2015), zbog čega možemo ustvrditi kako determinante „platformskog društva“ (van Dijck, Poell and da Wall, 2018), svojim tehničkim kodovima „društvenosti“, distribuiraju vrijednosti ideološke apropijacije budućnosti. Posljedice gotovo dogmatične uvjerenosti³ kako nesmetan pristup informacijama i demokratizacija znanja osiguravaju veću informiranost i obrazovanost, danas su vidljivije nego ikada ranije, naime, upravo je dezinformiranost najdublja rana umrežene stvarnosti: „dijete štamparske prese, reprezentativna demokracija, zasnovana na racionalnoj deliberaciji i institucijama, kolabira pod pritiskom direktne demokracije utemeljene na digitalnim bujicama (torrents) signaliziranja instant identiteta.“ (Mir, 2022). Društvo post-istine u kojem ne postoji konsenzus oko toga šta su činjenice, paradoksalno, postaje „društvo sveznanja“ (engl. *Know-It-All Society*) u kojem dominira intelektualna arogancija (Lynch, 2019). Ipak, bilo bi pogrešno smatrati kako su isključivo digitalne tehnologije odgovorne za odustajanje od ideala potrage za istinom obzirom da se istina, kao suštinski demokratsko dobro, otjelovljuje u onim društvenim praksama i institucijama koje promoviraju intelektualno ponizno istraživanje (ibid.: 127). U novomedijskom informacijskom okruženju, naime, ne potiču se vrijednosti kritičkog promišljanja komunikacijskih vektora, posljedica komodifikacije svih oblika društvenih aktivnosti, već se, naprotiv, tehnikama tehnološke stimulacije svijesti potiče neuro-fiziološka, etička transformacija (cf. Mir, 2022). Uloga obrazovanja stoga ima ključnu ulogu u kon-

² Novi kulturni pejzaž ili digitalno stanje, kako opisuje Felix Stalder (2018), obilježavaju tri forme preko kojih operira kulturna praksa današnjice: a. *referencijalnost* u proizvodnji značenja i konstituiranju sopstva (upotreba postojećih kulturalnih resursa za vlastitu produkciju, njihovo rearanžiranje odnosno remiksovanje, pomijeranjem i semantičkim otvaranjem referentnosti); b. *zajedništvo* u stabiliziranju značenja kroz zajednički dijeljen referentni okvir (pri čemu dinamika Mreže rekonfigurira pojmove autonomije i prisile) i c. *algoritmičnost* odnosno automatiziranost pri procesu odlučivanja koja proističe na osnovu ekstrakcije informacija iz obilja podataka koje proizvode mašine.

³ “Što više mislimo kako su plemenska uvjerenja ono što je važno tako sve arogantnije odbacujemo činjenice zarad pobjede i istine moći zbog čega je naše prijanjanje uz demokraciju slabije, bez obzira ko je na vlasti. Djeca odgajana u takvom okruženju će usvojiti lekcije koje im ono daje: jezik se najbolje koristi za licemjerje i konfuziju, a demokracija je za budale” (Lynch, 2019: 10).

strukciji alternativnih mogućnosti, posebice kritička teorija koja ima zadaću uvesti u raspravu argumente kojima se demistificira priroda i smjer aktualnih društvenih transformacija.

Nedovoljno prisutno problematiziranje mjesta i uloge algoritamski utemeljenih tehnologija u znanosti i obrazovanju moguće je dovesti u vezu sa njihovom neprozirnošću⁴, međutim,

„ako vjerujemo kako informacijska pismenost studente obrazuje za život slobodnih ljudi koji imaju sposobnost da utiču na svijet, onda informacijska pismenost treba inkorporirati razumijevanje načina kako su vijesti i informacijski tokovi oblikovani algoritmima (...) moramo razmišljati o smjerovima akcija obrazovnih radnika koji mogu pripremati učenike da razumijevaju tehnološke i društvene sile koje oblikuju cirkuliranje informacija u današnjem društvu.“ (Head, Fister and MacMillan, 2020).

Drugim riječima, algoritamsku pismenost (prepoznavanje inherentne pristranosti pri računalnom programiranju, kritičku evaluaciju *online* informacija te razumijevanje kako angažman na digitalnim platformama uključuje komercijalizaciju i gubitak privatnosti) bismo morali smatrati ključnim elementom kritičke medijske i informacijske pismenosti.

2. Intimnost podataka i otvorenost nasilja

Ideološki fetiš tehnološke inovacije (Hibert, 2018) uspostavljen narativima informacijskog društva i digitalne kulture, u okolnostima Covid-19 pandemije iznimno je pogoršao rasprostranjenost disrupcije kognitivnih i društvenih struktura (Dow et al., 2021). Eksplozija tzv. receptivnog znanja (Lynch, 2017) osnažila je medijsku tribalizaciju: stavljanjem uvjerenja ispred činjenica ne samo da se reflektira nesposobnost da se ego odvoji od istine⁵ već se poticanjem konektivnosti bez kritičkog mišljenja učvršćuju tehnokratske perspektive digitalne deliberacije.

⁴ „Budući da su algoritmi općenito nevidljivi – nerjetko također imenovani kao konstrukti ‘crne kutije’, dakle nisu očigledni na korisničkim sučeljima, a njihov kod obično nije javan – većina ljudi koji ih koriste ne govore o tome kako algoritmi rade i zbog čega mogu predstavljati opasnost“ (Rainie and Anderson, 2017).

⁵ Kako pokazuje Michael P. Lynch, uvjerenja kao sastavni dio naših identiteta se teško mijenjaju. Ono što uvjerenje čini ubjeđenjem nije njegova logička sigurnost niti činjeničnost kojom se podupire već je sadržaj uvjerenja ono što je bitno, njegove poveznice (ili pretpostavljene poveznice) sa našim načinom života i onim što držimo bitnim. Držanjem za svoja uvjerenja označavaju, kako nama, tako i drugima, kakve osobe želimo biti (čak i kada nemamo hrabrosti živjeti u skladu sa njima). Promjena uvjerenja bi značila promjenu našeg identiteta, a to nije samo teško već i užasavajuće. Drugačije rečeno, uvjerenja predstavljaju autoritet koji se opire sumnji i suprotnim dokazima jer ugrožava ono sa čime se identifikujemo, a kako su društvene mreže učinkovit instrument vezivanja za pripadanje zajednicama sa kojima dijelimo uvjerenja, širenje plemenskih identiteta prerasta u oblike intelektualne arogancije podražavanjem osjećaja superiornosti.

Oснаživanje kolaborativne demokracije digitalnim alatima participacije, međutim, postaje iznimno kontroverzno kada razmotrimo rizike uticaja sistema umjetne inteligencije na zaštitu podataka i privatnosti,⁶ ali možda još i više kada se razumijemo da „ideološke sile koje kontroliraju tehnološki razvoj sada traže i kontrolu obrazovanja“ (Stocchetti, 2020: 3). Stavljanjem tehno-determinističkog pristupa (digitalna pismenost kao vještina ovladavanja alatima društvene reprezentacije onoga šta mislimo da jesmo i kakvi jedni drugima želimo biti) ispred pitanja o učincima digitalno uspostavljenih odnosa postojanja, prikriva se ideološki status „inteligentnih mašina“. Izostavljanjem pojašnjavanja mašinskog preoblikovanja stvarnosti u kontekstu tehno-znanstvenog kapitalizma, kurikulumi medijske i informacijske pismenosti postaju alati udaljavanja od društveno odgovornog podučavanja. Kako pojašnjavaju Joler i Pasquinelli (2020), zauzimanjem mjesta temeljnih instrumenata znanja, rastuća geo-politička autonomija mašinske inteligencije nas epistemički kolonijalizira. Naime, pametne tehnologije nisu „pametne“ zato što digitalne tehnologije imaju svijest o sebi, već zato što su u stanju da automatiziranjem prikupljanja digitalnih otisaka o našem ponašanju „uče“. Algoritmi mašinskog učenja⁷ kapilarno bilježe, rizomatski povezuju, organiziraju i kvantificiraju naše *online* prisustvo, drugačije rečeno, privatiziranjem intime produbljuju jaz između tzv. mašinske i ljudske kognicije. Komprimiranjem svijeta u algoritamske statističke modele ušli smo u prostor duboko personalizirane, prediktivne budućnosti koja, osnažujući i amplificirajući našu kognitivnu pristranost, postaje normativna moć 21. stoljeća. Algoritamska fabrika (Joler and Petrovski, 2017), skrojena po mjeri otvorenosti za komodifikaciju tragova naših svakodnevnica, dospjela je do mjesta neprekidnog bio-tehnološkog interveniranja: „bio-informacijski kapitalizam se posebice identifikuje kao ‘izranjajuća matrica vlasništva i političke ekonomije novog života’ koja je u stanju ‘osigurati novu platformu za računalne znanosti života što predstavlja novi momenat u privatizaciji i monopolizaciji znanja“ (Peters, 2012: 109; prema Stocchetti, 2020). Digitalna transformacija ljudske interakcije, tačnije njezina cirkulatorna performativnost, pored toga što aktualizira ideološki prijelom o otvorenosti evolucije (Brooks, 2022), izravno pokazuje ishode demokratizacije pristupa tehnologijama proizvodnje i distribucije informacija: „odlučujući povijesni pokret jeste razvoj snaga proizvodnje u smjeru sustava kontrole informacija. Te

⁶ U studiji Vijeća Europe, tačnije Komiteta za demokraciju i upravljanje (European Committee on Democracy and Governance – CDDG) (2021: 28) navodi se značaj propitivanja transparentnosti (da li su ljudi svjesni korištenja sistema umjetne inteligencije?; da li znaju ko stoji iza AI sistema?; da li su ljudi svjesni koji podaci ulaze u sistem i koji se algoritmi koriste?) i odgovornosti (koga držati odgovornim u slučaju pogrešnih rezultata, kršenja privatnosti i zloupotrebe podataka?)

⁷ Treniranje skupova podataka mašinskog učenja obično uobličavaju sljedeći koraci: 1) proizvodnja: rad ili fenomeni koji stvaraju informacije; 2) hvatanje: kodiranje informacija u podatkovni format putem instrumenta; 3) formatiranje: organiziranje podataka u skupove; 4) označavanje: pri nadziranom učenju, klasificiranje podataka u kategorije (metapodaci). Vidi: Joler and Pasquinelli, 2020.

nove snage kidaju okove fordističkog načina ekonomske i društvene regulacije preoblikujući prostornu raspodjelu proizvodnih resursa“ (Wark, 2018: 132). Automatizacija javne sfere (Pasquale, 2015), svojevrсна metrika informacijskog nereda u „oblacima“, dizajniran je interfejs za gravitaciju pažnje kako bi se mašinski organizirala proizvodnja i distribucija društvenosti. Optimiziranje, profiliranje, organizacija i selekcija, neprestanih stimulusa i refluksa cirkuliranja velikih podataka, višedimenzionalni čvorovi utkani u senzore uticaja korporativnih data-centara, doveli su pred pametno ogledalo transformacije gotovo sve aspekte ljudskog postojanja. Disruptivnost i inovativnost te ključne riječi ideologa Silikonske doline koje su omogućile normaliziranje invazije digitalnih uređaja i aplikacija u svakodnevnicu, kako naglašava B. Stiegler (2009; 2019), ne samo da su dezintegrirale društvene odnose brzinom svjetlosti već su dovele do globalne društvene eksplozije, apsolutnog rata. Opisujući i povezujući disruptivnost biznis modela tzv. ekonomije podataka (engl. *data economy*) sa novom formom barbarizma,⁸ Stiegler (2019) upozorava kako snaga automatizacije i računarstva nihilistički eksploatira psiho-socijalne energije pojedinaca i grupa. Izmijenjeni su kako sami načini zadovoljavanja potreba za povezanošću i bliskošću tako i sami oblici referencijalnosti: „dramatično govoreći, iz kibernetičko-inžinjerske perspektive, značenje poruka postaje irelevantno, ili barem izbačeno iz jednadžbe“ (Arkenbout, Wilson and de Zeeuw, 2021: 10). Stoga govoriti o digitalnom osnaživanju isključivim insistiranjem na poučavanju procesa stjecanja vještina razumijevanja dekonstrukcije informacijskih i medijskih sadržaja i upotrebe digitalnih alata participacije, umjesto razumijevanja transformacije (novomedijskog) okruženja postojanja, ne samo da bi bilo jednako mirenju sa barbarstvom, već bismo na taj način upravo doprinosili njegovoj fetišizaciji. Suvremene tehnologije upravljane podacima (engl. *data-driven technologies*) kao i njihov sve izravnije prisutan društveni uticaj proističe iz težnje da se kontrolira kompleksnost samog postojanja, nadasve da se ovlada prirodnim stanjem nesigurnosti. Ova najrecentnija dinamika odnosa znanosti i društva (Nowotny, 2021) stoga traži novu kontekstualizaciju i socijalizaciju znanja posebice kada imamo u vidu kako radikalna distribuiranost informacijske proizvodnje kreira okruženje pojačane nesigurnosti i nestabilnosti, radikalizacije i polarizacije. Digitalna transformacija društva, predominantno oblikovana znanstvenim i tehničkim promjenama ujedno je tako i izazov kritičkog razumijevanja implikacija djelovanja prediktivnih algoritama umjetne inteligencije koji ljudske odnose nastoje podrediti „superiornijim“, neljudskim (engl. *non-human*) mehanizmima odlučivanja, čime se dovodi u pitanje sama autonomija ljudskog mišljenja. Naime, algoritamski generiran model svijeta, zasnovan na automatiziranim kalkulacijama, mašinskom režimu istine koji je u pot-

⁸ Stiegler (2019) napominje kako ekonomija podataka zamjenjuje industriju kulturnih dobara (pojam koji su Adorno i Horkheimer skovali još 1944. godine kako bi skrenuli pažnju na duboku i opasnu transformaciju zapadnog društva nakon Drugog svjetskog rata), pretvara u distributere, čvorove podataka, deformirane i reformirane 'društvenim' mrežama koje operiraju prema novim protokolima udruživanja usljed čega pojedinci i grupe postaju doslovno ljudi, naginjući ka preziru, kako svoga, tako i tuđih života (ibid.: 8).

punosti ovisan o označenim skupovima podataka, prebacuje teret donošenja odluka sa čovjeka na mašinu. Automatizacijom donošenja odluka, sumnja inherentna ljudskom biću, pretvara se u jedinstven, optimiziran rezultat (Amoore, 2020). Etičke i političke implikacije ovih tenzija i rizika, koje se upotrebom tzv. podacima vođenih (engl. *data-driven*) tehnologija dovode do ontoloških presjecišta, ne samo da vode do pitanja o znanstveno apsorbovanoj društvenosti već osjećaja bespomoćnosti pred mašinama koje podrivaju iznimno ljudsku sposobnost za empatijom. Kako pokazuje R. Brooks (2021) pitanja koja se pojavljuju kada raste svijest o tome da smo umjetnoj inteligenciji ustupili mjesto utočišta i povjerenja, socijaliziranje, druženje, prijateljstvo, rivalstvo, podrška, napetost, brižnost, intimnost i ljubav, postaju tačke evolucijskog zaokreta ljudske vrste. Implikacije nekritičkog pristupa mapiranja i nadziranja ljudskih života kao čvorova podataka koje se odvija bez jasnog znanja gdje su granice, pa na koncu konca, i koji je krajnji cilj procesa *datafikacije*,⁹ više nisu isključivo pitanja koja bismo mogli očekivati da dolaze iz straha od budućnosti, naprotiv, algoritamska medijacija izravno pogađa našu trenutačnu percepciju sebe. U digitalnom okruženju naša slika o sebi samima intenzivno je oblikovana odnosima koji ne zamućuju samo granicu između nas i drugih već više ni sami nismo sigurni da li posmatramo autentično sopstvo ili samoproizvedeni odraz. Mentalno zdravlje u svijetu umreženih ogledala podriva ljudske napore da se samostalno donose odluke dok se ljudska uračunljivost također uporedo smanjuje upravo onako kako raste intenzitet konektivnosti. Stvaranjem digitalnih formi života umanjuje se vrijednost načina saznavanja koja se ne oslanjaju na algoritamska predviđanja naših kognitivnih pristranosti. Kako bismo se lakše nosili sa nesigurnošću, prepuštamo se valovima datafikacijske medijacije koji tvore obrazac tehnodruštvenog stanja, tzv. podatkovne racionalnosti (engl. *data-centric rationality*) (Duarte, citirano prema Joler and Pasquinelli, 2020). Stoga pitanje „šta se događa kada proširimo naše digitalne alatke do tačke integracije sa našim životima, kada naši životi postanu same alatke, osim da tada i same sebe počinjemo gledati kao uređaje za korištenje, instrumente za eksploataciju“ (Lynch, 2017) treba razumijeti kao izraz operacionalizacije same kolonijalnosti moći (Ricaurete, 2019; citirano prema Joler and Pasquinelli, 2020). Tu nerijetko zanemarenu dimenziju učinka digitalnog stanja tako možemo shvatiti i kao zadaću propitivanja učinaka platformске distribucije društvenog softvera, uticaja algoritamskih uređaja društvenosti koji organiziraju i proizvode nove prostore komunikacije. Stoga se podučavanje vještina pristupa učenju za doba u kojem živimo izravno tiče sposobnost istraživanja konteksta u kojem afektivni dizajn digitalnog okruženja polarizira javnu sferu, erodira održivost demokratskog upravljanja, kolonijalizira pažnju te nas u konačnici, isporučuje (iznova vraća) pametnim tehnologijama. Kada svoja pitanja više ne upućujemo ljudima, već mašinama, taj paradigmatški prijelaz, koji obično zagovaramo ili

⁹ Pojam datafikacija se odnosi na procese prevođenja informacija u mašinski čitljive kvantificirajuće podatke u svrhu njihove agregacije, analize i predviđanja ljudskog ponašanja i društvenih interakcija (vidi: Mayer-Schönberger and Cukier 2013; Mau 2019; Southerton 2020).

podržavamo čak i u „duhu“ medijske i informacijske pismenosti, stoga ne bi smio ostati lišen razumijevanja posljedica procesa umrežavanja i digitalizacije života. Umrežena kultura i njezine prakse otvorenosti (sve do samog umrežavanja sa digitalnim objektima – *Internet of Things*) postale su suverenim biznis modelom tzv. poznanstvljenja društvenosti. Iako monetiziranje rastuće ovisnosti o interakcijama sa digitalnim uređajima (koji ne osjećaju nikakvu empatiju spram veza koje gradimo pomoću njih) obilje korisnički generiranih komunikacijskih sadržaja (profila, slika, objava, lajkova etc.), pretvaranje ljudskog postojanja u puki komodifikacijski resurs, tj. ulazne podatke za akumuliranje profita, u kurikulumima obrazovanja informacijskih stručnjaka još uvijek ne nalazi svoje adekvatno mjesto. Naime, koncepti umjetne inteligencije mnogo više doprinose fascinaciji mašinskim učenjem, robotikom, inteligentnim dizajnom i sl., nego propitivanjima etičkih konotacija tehnološkog razvoja. Primarni cilj digitalne informacijske etike, interdisciplinarna i interkulturalna refleksija transformacije čovječanstva putem računalnih tehnologija, kao i digitalno učenje u kontekstu kulturalne hegemonije umrežene kolonijalizacije bi se stoga trebalo dovoditi u vezu sa medijskom ekologijom¹⁰ odnosno kritičkom medijskom i informacijskom pismenosti. Da bismo sagledali aspekte podrijetla same autonomije ljudskog života režimom „novog ekstraktivizma“ (Joller, 2020) pod „carstvom oblaka“ (Couldry and Mejias, 2021) reaktualizacija kritičke odgovornosti u domenu tehnološki posredovanog „digitalnog intelekta“¹¹ potrebuje fokus na

„slijepe tačke fetišizma digitalne inovacije, posebice široko rasprostranjene nesposobnosti da se posmatraju negativne društvene implikacije ključnih high-tech inovativnosti (...) digitalne inovacije su začete fetišistički onda kada su zamišljene kao solucije za kompleksne društvene i okolišne probleme, kada se idealistički diskutiraju kao stvari koje koriste ‘svima’, kada se pretpostavlja kako će takve blagodati proliferirati onda kada obrazovne institucije svih vrsta fokusiraju na indoktriniranje svojih subjekata da postanu tržišno-orientirani poduzetnici. Kako bi se takav fetišizam izbjegao, digitalne tehnološke inovacije i njihova uloga koju imaju u ‘poduzetničkoj državi’ trebaju biti politizirane, a oni koji rade ili studiraju na univerzitetima trebaju postavljati kritička pitanja u vezi sa smjerom di-

¹⁰ Jedan od vodeći stručnjaka u području medijske ekologije, Lance Strate, navodi temeljne sklopove pitanja od interesa za medijske ekologe: „Šta znači biti čovjek? Koje nas okolnosti oblikuju i koji uvjeti utiču na nas kao vrstu? Kako se ljudska komunikacija, svjesnost i kultura mijenjaju kroz vrijeme i u dosluhu sa kojim promjenama okolnosti pronalazimo sebe? Što upravlja ljudskom povješću? Šta nam donosi budućnost?“ (Strate, 2017: 1).

¹¹ Prema riječima D. Barryja (2011) istraživanja „digitalnog intelekta“ bi se trebala smatrati obavezom tzv. postdigitalne humanistike koja uključuje nužnost kulturalne kritike spram odnosa moći, dominacije, mitova i eksploatacije.

gitalnih inovacija i sistema proizvodnje i potrošnje koji ih okružuju“ (Ampuja, 2020: 49).

3. Sharing is not caring

Fetišistički disukurs „digitalnog“ najizravnije se ogleda kroz obećanja uloge sistema umjetne inteligencije da se simulacijama emocionalnih veza čovjeka i mašina, tj. neprestanim kalkulacijama on/life navika tehnikama tzv. društvenog skladištenja (engl. *social caching*) tvori novi oblik znanja o svijetu i postojanju. Proliferacijom umreženih tehnologija poput glasovnih asistenata (engl. *voice assistants*), komunikacijskih robota (engl. *chatbots*) i sl., algoritamsko prikupljanje podataka u formi zabilježenih tragova interaktivnih afektivnih stanja dovelo je do žustrih, transdisciplinarnih intelektualnih debata glede fenomena koji sugeriraju važnost etičkog promišljanja „homo digitalisa“ (Capurro, 2019), društvene kvantifikacije (Couldry and Mejias, 2019), farmako-pornografskog kapitalizma (della Ratta, 2022), umjetne intime (Brooks, 2022), psiho-političke moći (Han, 2017) itd. Aktualnost ideje o „samomislećim“ mašinama (tehnologijama koje su u stanju ekstrahovati statističke matrice iz velikih podataka te procesuiranjem ogromnih količina afektivnih resursa mijenjati vlastiti kod u cilju poboljšanja svojih performansi) istraživanjima načina medijacije vraćaju u fokus pitanja koja informacijsku i medijsku pismenost poimaju izvan granica vještina analize, evaluacije i stvaranja medijskih oblika, vraćajući McLuhanovsku perspektivu razumijevanja medija kao područja kognitivnog sagledavanja okruženja interakcije tehnologije i ljudskih osjetila. Drugim riječima, medijsko-ekološki pristup širi pojam medijske pismenosti sa semiotičkog pristupa (interpretacije značenja) na kognitivnu sposobnost razvoja kritičke svijesti o političkom, ekonomskom, estetskom, psihološkom, etičkom i društvenom uticaju tehnologija (Berger et al., 2019). Cilj takvog koncepta medijske pismenosti jest pomijeranje sa instrumentalne paradigme (kako koristiti tehnologiju) na ekološku paradigmu (kako se orijentirati, živjeti u odnosu sa tehnologijama), što za Bergera i suradnike znači aktualiziranje medijske pismenosti kao sposobnosti operiranja kako značenjem tako i razumijevanjem intencija tehnološke medijatzacije. Drugim riječima, razumijevanje kako medijsko/tehnološko okruženje utječe na oblike komunikacije, odnosno samu ljudsku percepciju, kogniciju, osjećanja, vrijednosti, od ključne je važnosti kada govorimo o medijskoj i informacijskoj pismenosti kao istraživanju tehnološkog okruženja. Sposobnost analiziranja struktura konteksta upravo je ono što medijsku ekologiju razlikuje od medijske pismenosti. Fokusiranjem na implikacije upotrebe tehnologije, medijska ekologija pretpostavlja kako tehnološki razvoj vodi ka stvaranju novih ljudskih sposobnosti, ali i slabljenju, atrofiji te čak nestanku starih. Gubitak intelektualnih, kognitivnih i društvenih vještina posljedica su novomedijske ko-

munikacijske stvarnosti koja, prema riječima Eve Berger (2022) vodi ka sljepilu za kontekst:

„kada GPS odlučuje koji je put najbolji, iTunes koja će pjesma svirati i sl., ljudi zaboravljaju kontekstualizirati. Kada sve svoje vještine u potpunosti eksternaliziramo (outsourcing) mobilnim tehnologijama, lokacijskim uslugama, sensorima, društvenim medijima i umjetnoj inteligenciji, prestajemo razumijevati najbazičnije situacije. Prepuštanje kontrole nad odlučivanjem kontekstualnim tehnologijama znači odustajanje o vlastite svjesnosti za kontekst.“ (ibid.: 7).

Digitalno okruženje u kojem konektivnost podražava i supstituira osjećanja privrženosti, posvećenosti i bliskosti, uvjetuje eroziju emotivnih reakcija u fizičkom svijetu. Za R. Brooksa (2022) prostor ljudske potrebe za pripadanjem (intima, seks, ljubav) već je umjetno redizajniran,¹² a kako su mentalna stanja, brige, frustracije, sumnje, nedoumice te na koncu želje, sve izravnije izložene diktumu „otvorene komunikacije“, sadržaji koje povjeravamo digitalnim uređajima „osjetljivim“ na naše potrebe potiču genezu čitavih industrija inovativnih aplikacija umjetne intime. Pametni telefoni su za Byung-Chul Hana, ne samo umrežene „ispovjedaonice“¹³ već suvremeni totemi pokoravanja, objekti kulta digitalne dominacije kojima se algoritamski amplificira kognitivna ranjivost. Raspolućenost umreženog subjekta između: šizofrene produktivnosti i narcističkog delirijuma (Konior, 2020), ta „agonija Erosa“ (Han, 2020) kao „zatvor nutrine“ (Konior, 2020), posljedica je otvorene prinude emocionalnog kapitalizma da stvara depresivne i ratoborne pojedince iscrpljene komunikacijski diktatom: *biti interaktivan, biti angažiran*. Digitalni panoptikon nije kreiran biopolitičkim discipliniranjem, već psiho-političkom transparentnošću (Han, 2017). Samo-eksploatacija, naglašava Han, postaje najprihvatljiviji oblik izrabljivanja jer sa sobom nosi osjećaj slobode, slobodu da se poduzetnički autonomno samo-konzumiramo kroz beskrajni proces samo-optimizacije. Afektivna ekonomija, dakle, upravo potrebuje transparentno društvo u kojem (digitalni) građani dobrovoljno ističu, pokazuju i prikazuju sebe u stalnoj komunikaciji kojom se razotkriva i rudari kolektivno nesvjesno digitalne racionalnosti. Totalitarizacija proizvodnje, tranzicijom od radnika do digitalnog poduzetnika u konačnici internalizira sam klasni antagonizam vlasnik/radnik.

¹² „Najviše upadaju u oči tehnologije koje emuliraju, simuliraju ili facilitiraju seks: digitalni ljubavnici. Umjetne intimnosti koje su u stanju oponašati kako se ljudi prijateljuju, povezuju ih, postajući sve intimniji sa njima kao virtualni prijatelji. I treće, algoritamski posrednici, koriste umjetnu inteligenciju radi povezivanja sa drugima, od traženja vrućeg Tinder partnera do Uber vozača koji se brinu da dogovoreno mjesto susreta bude pravovremeno“ (Brooks, 2022: 15).

¹³ „Pametni telefon kao sredstvo podčinjavanja djeluje poput krunice i brojanice; na taj način pametni telefon stalno držimo uz sebe. ‘Like’ je digitalni ‘amin’. Ne stajemo sa ispovijedanjem. Ogojavamo se svojim izborom. Ali ne tražimo oprost: upravo suprotno, tražimo pažnju.“ Vidi: <https://english.elpais.com/usa/2021-10-15/byung-chul-han-the-smartphone-is-a-tool-of-dominating-it-acts-like-a-rosary.html>

Digitalni građanin aktivnim korištenjem sredstva za kontinuiranu proizvodnju, dijeljenje, distribuciju sebe, aktualizira samo-poduzetnički okvir postojanja (prodaju i potrošnju značenja i emocija). Platformski okvir nepresušnog generiranja profita iz ljudskih želja i potreba, vjerovatno najzornije opisuje zavodljiva krilatica *freedom to share* iza koje se skriva kapitalistički imperativ: proizvodnja radi same proizvodnje koja „kolektivnom hipnozom“ (Konoir, 2020) potiče želju za zadovoljavanjem potreba za samopotvrđivanjem. Rast se, naime, više ne kalkulira tek kao materijalni proizvod već mjeri kvantifikacijom nematerijalnog kapitala, tj. digitalnog prometa subjektivnosti praćenog neprestanim optimiziranjem vlastitih performansi (Han, 2017). Ta iluzija slobode, prema riječima D. della Ratta (2021), potaknuta je i isprepletena eksperimentiranjem i korištenjem različitih proizvoda farmaceutske industrije da bi se iskazala autentičnost u samo-potrošnji (drogama, fitnessom, estetskim modifikacijama itd.). Nakon što se „postignuće“ zabilježilo i izmjerilo, potrebno ga je distribuirati, dijeliti na društvenim mrežama. Inventivnost tehno-kulturne pretvorbe potrošača u proizvod,¹⁴ kako pojašnjava D. della Ratta, izum je promotora, apologeta i prodavača ideje društvenih mreža koji su viralnost informacijske proizvodnje i distribucije (viralnu infekciju participativnosti) ponudili kao sredstvo emancipacije u formi korisnički generiranih sadržaja (engl. *user generated content*) čija se vrijednost kapitalizira u platformskom okruženju. Nimalo slučajno, suvremena platformska kultura začeta je u poduzetničkoj ideji osmišljavanja načina monetiziranja autentičnosti korisničkog iskustva (samo-ekspolatacije i samo-konzumacije). Za Della Rattu vidljivost i nasilje koreliraju u službi profita. Drugim riječima, nasilje se imenuje kao izravni nusprodukt želje za neprestanom vidljivošću. Viralno širenje informacija (proizvodnja i distribucija sebe kao robe) stvara okruženje anksioznosti, straha, haosa i nesigurnosti čineći ga „pogonskim gorivom“ generiranja i cirkulacije podatkovnog profita. Kompulzivna privlačnost stvaranja slika (vidljivost), tj. preokupiranost slikanjem kao pucanjem (engl. *shot*) iskazuje se kroz dramatično metaforičko preplitanje kamere kao oružja (engl. *shot theory*):

„svaki doprinos slikanju/pucanju u oba smisla, bez obzira radi li se o naoružanim džihadistima, službenicima režima ili mirovnim aktivistima, u ekonomiji mreže jednako biva pretvoren u rutiniziran rad – bio on plaćen, neplaćen ili polu-plaćen (...) zapletenost vizualnih režima predstavljanja i načina medijske proizvodnje sa ratovanjem i modelima destrukcije, teži tehno-društvenoj infrastrukturi društvene mreže i njezinoj potražnji za umreženom participacijom.“ (Della Ratta, 2021).

Ireverzibilna interaktivnost, intenzivirana pandemijskom formulom (socijalna distanca, izolacija, *zoom-fatigue*), dodatno je ubrzana kao dovršetak digitalne

¹⁴ Čuvena fraza Tim O’ Reillyja, *user has a value*, vjerovatno najizravnije opisuje biznis model Web 2.0. tehnologija.

transformacije. Korisničkim dijeljenjem „sadašnjosti“ u formi (potencijalno neprekidnog) generiranja umreženih sadržaja afekata (podataka koji se prikupljaju, čitaju, analiziraju i kvantificiraju), sugerirajući stalnu otvorenost (izloženost i dostupnost) aktualiziraju dijalektiku (digitalnog) užitka i bola, vidljivosti i nasilja. Sveprožimajuća karakteristika tzv. farmako-pornografskog¹⁵ kapitalizma zapravo stoji u činjenici da za akumulaciju profita više nije potrebna nikakva izvanjska represija: „više nam nisu potrebne zatvorske ćelije, bičevi, stražari niti prijetnje pošto su naša tijela naše vlastite tamnice u kojima se samo-ograničavamo i samo-nadziremo u ime seksualnih sloboda, totalnog zadovoljstva i osjećanja svemogućće kontrole.“ (ibid.). Obecanjem samo-upravljanog zadovoljstva dogodila se dobrovoljna kolonijalizacija iznutra (progutaj, ubrizgaj, provari), drugačije rečeno, kontrola se uspostavlja bez prisile tako da bio-tehnološki nadzor i reprodukcija, sadržeći komponentu užitka (iskustvo „slobode“) novomedijski proizvodi korisnike proizvedenog tehnokapitala. Ekstremna viralnost samo-otkrivanja, samo-konzumacije i samo-ekspolatacije (engl. *cum-shot theory*¹⁶) referira se na distribuiranu mrežu medija i uređaja koji na korporativnim platformama suvremenim subjektima daju hipervidljivost te njihovom ispovijedanju i samo-nadziranju osiguravaju osjećaj programiranog zadovoljstva¹⁷ (ibid.).

Sharing is not caring.

4. App you go!

Aplikacije koje bilježe i proučavaju naše ponašanje, parazitiranjem nad ogoljenom privatnošću, stvarajući iluziju intimnosti, ljudske odnose i veze, kako upozorava R. Brooks (2022), dovode do evolucijskog zaokreta. Osjećaj kontrole korisničkog iskustva u fluidnom prostoru interakcije platforme, sadržaja i korisnika rezultat je dizajna inteligentnih sučelja (engl. *interface*) koja, prema riječima Kingwella (2020), kreiraju osjećaj potrage za sadržajem dok se hiper-stimulacijom akceleriraju iskustva neuro-fiziološke transformacije. Premda se posljedice takve uronjenosti u digitalne platforme otkrivaju kroz pojačana afektivna stanja anksioznosti, depresije, izoliranosti, konfuzije, ravnodušnosti, panike, dosade itd., para-

¹⁵ Paul B. Preciado objašnjava tehnopolitički menadžment kapitalizma kroz seks i seksualnost, odnosno procese biomolekularnog (farmakološkog) i semio-tehničkog (pornografskog) upravljanja seksualnom subjektivnosti. Vidi više: Preciado, 2013.

¹⁶ Della Ratta gradi svoju teoriju preko uvida queer filozofa Paul B. Preciada koji pornografiju razumijeva izvan tradicionalnog značenja pornografske industrije kako bi se nagovijestio rast industrija i uređaja koji daju hiper-vidljivost suvremenom subjektu. Vidi više: Preciado, 2013.

¹⁷ „Mi sami smo podaci, naša menstruacija je podatak, naš orgazam je podatak, naš imunitet je podatak. U datafikaciji svega, u podatke se pretvaraju naši organski osjećaji: menstrualna bol, seksualno uzbuđenje, ejakulacija, duljina i intenzitet ejakulacije, dosljednost svršavanja. Ubrizgavamo i gutamo injekciju, probavljamo i asimiliramo injekciju, svršavamo i želimo još svršavati. Pucanj guta sve kao što mi gutamo njega.“ Cf. Della Ratta, 2013.

doksalno, samo suzdržavanje od interakcije počinje se doživljavati kao oblik deprivacije. Ironija najrecentnijeg oblika kapitalističke proizvodnje informacijskog nereda (zbog kojeg sa sve manjom pouzdanošću znamo odvojiti istinu od laži, razdvojiti stvarnost od načina na koji je predstavljena) jeste u tome što se, kako pokazuje Kingwell (2019), društveni mediji izdaju za diskurzivno javno dobro:¹⁸

„samoprovzani bogovi Silikonske doline otvoreno iskazuju svoj prijezir prema demokraciji (...) oni mogu vrednovati ljude kao potencijalne potrošače, kriške tržišnog udjela za sljedeću promociju kotrljanja proizvoda, svođenjem individua na zgodne čvorove gotovine, a ne nositelje prava i subjekte vrijedne poštovanja.“ (ibid.: 102).

Podređivanje svijesti platformama društvenih medija blisko je formi religijske psihoze čiju „pastvu“ čini generacija ovisna o samo-izražavanju, samo-aktualizaciji (Han, 2017: 232). Konsekvence postojanja u narcističkim echo-komorama vidljive su kako u rastućem deficitu empatije tako i opadanjem sposobnosti za stjecanje vještina razumijevanja: *znamo više, razumijevamo manje* (Lynch, 2017). Nihilistički dizajn umrežene infrastrukture (Lovink, 2019), njezin logički (otvoreni) kod u koji je učitano obilježje i kapacitet čovjeka da uvećava i proširuje svoju društvenost, u konačnici eksploatira ljudsku slabost da se postavljanjem granica čuva vlastiti integritet: intima izgleda poput „društvenog budoara“.¹⁹ U okruženju gdje se iskustvo odlučivanja prepušta mašinama, algoritamski proizvodi i organizirana pažnja, mišljenje postaje programirani uzorak rudarenja kolektivno nesvjesnog. Kada se doživljaj sebe odnosno samo-percepcija događa u sferi beskonačnog razdvajanja u kojoj sama egzistencija ne korespondira sa razumom (Berardi, 2017), podražava se stanje *epistemičke paranoje*: šta je istinito? ko je na mojoj strani? koja je moja strana? gdje je moja strana? (Konoir, 2020). Erozijom temelja za gradnju povjerenja i intimnosti, smanjuju se i kognitivni kapaciteti za razumijevanje internalizirane represije dogme tzv. podatkovnog društva (Schafer and van Es, 2017). Sama datafikacija (engl. *datafication*) je

„ukorijenjena u problematične ontološke i epistemološke tvrdnje. Ona kao dio šire logike društvenih medija pokazuje karakteristike širokorasprostranjenog sekularnog vjerovanja. Dataizam, kako se ovo ubjeđenje naziva, je toliko uspješan jer mase ljudi – naivno ili nesvjesno – povjeravaju svoje osobne informacije korporativnim platformama. Pojam povjerenja postaje sve problematičniji jer je ljudsko vjerovanje prošireno do drugih javnih institucija (npr. akademska istraživanja i provođenje zakona) koji rukuju njihovim (meta)pod-

¹⁸ „Internet zapravo nije javno dobro (...) jednak pristup tržištima i jednak status za sve želje nije ono što demokracija znači ili bi barem trebala značiti.“ (Kingwell: 113).

¹⁹ O ovoj temi vidjeti više u knjizi *Minds alive: Libraries and archives now*, posebice u poglavlju u kojem je autor tematizirao erotike i pornografije, bibliotekarstva i javne sfere, čitanja i inforproleterizacije. Cf. Hibert, 2020.

cima. Spajanjem vlada, biznisa i akademije pri adaptiranju ove ideologije od nas traži da sa se više kritičkog pogleda osvrnemo na čitav ekosistem povezanih medija.“ (van Dijck, 2014: 197).

Mašinsko učenje kao algoritamski biznis model u krajnjoj konsekvenci zasjenjuje čak i sam znanstveni metod. Naime, kada možemo analizirati podatke bez hipoteza o tome šta bi isti mogli pokazati/dokazati, računalno pronalaženje matrica (predviđanjem na osnovu korelacija) u formi analitike velikih podataka uveliko potiskuje i tradicionalne načine znanstvenog istraživanja.²⁰ Iako analitika korelacija nesumnjivo može odgovarati na pitanja šta se dešava te davati predikcije, ona nam i dalje ne daje niti može dati odgovore zašto (Lynch, 2017). Znanost ne možemo poistovjećivati sa pronalaženjem uzoraka iako ono predstavlja dio znanstveno-istraživačkog procesa, već pronalaženjem objašnjena za njih: „znanost napreduje samo ako može osigurati objašnjenja, a ako to ne može, nije ništa manje slična aktivnosti prikupljanja markica“ (Pigliucci, 2009). Naše teorijske pretpostavke, pojašnjava Lynch (2017) determiniraju kako ćemo interpretirati korelacije velikih podataka na smislen način, te se tek na osnovu pozadinskih pretpostavki koje dolaze iz teorije mogu uspostavljene korelacije između podataka učiniti korisnima. Drugačije govoreći, podaci mogu biti onoliko dobri koliko je dobar kontekst u koji ih smještamo a upravo je teorija ta koja osigurava kontekst iz kojeg postavljamo pitanja na osnovu kojih interpretiramo otkrivene korelacije.²¹ Inkorporiranjem mašina u naše osjećanje sebe, umjetna inteligencija algoritmizacijom društvenih procesa uči emulirati ljudsko ponašanje bez da se moraju slijediti rigidna pravila znanstvenog metoda. Kako pokazuje Brooks (2022), programeri koji kreiraju algoritme mašinskog učenja jedino teže učinkovitijem predviđanju ishoda interakcije koji trebaju da vode većem korisničkom angažmanu ili efektnijem ciljanom reklamiranju: „njima je isključivo stalo do toga da mašina radi, daleko manje ih interesira od znanstvenika zašto radi na način na koji radi“ (ibid.: 76).

App we go!

²⁰ Urednik časopisa *Wired*, Chris Anderson 2008. godine objavljuje članak pod nazivom “The End of theory: The Data deluge makes scientific method obsolete” u kojem pod znak pitanja dovodi tradicionalno znanstveno teoretiziranje i konstruiranje teorijskih modela. Anderson iskazuje ubijedenost kako će u doba super-računarstva, tradicionalni znanstveni metod utemeljen na hipotezama postati prevaziđen, drugim riječima, kako sofisticirani algoritmi i statistički alati omogućuju da se na osnovu ogromnih količina podataka pronalaze informacije na osnovu kojih se konstituiraju znanje. Vidi: http://archive.wired.com/science/discoveries/magazine/16-07/pb_theory/

²¹ „Znanstvena istraživanja zauzimaju mjesto čisto teorijskog i racionalnog okruženja činjenica, eksperimenata i brojeva. Ona se odvijaju od strane ljudskih bića čija su kognitivna stanovišta formirana dugim nizom godina što inkorporira i razvija kulturne, društvene, racionalne i disciplinarne ideje, pretpostavke i vrijednosti, zajedno sa praktičnim znanjima. Znanstvenici oblikuju svoje ideje i hipoteze na osnovu specifičnih teorijskih i discipliniranih područja koja su također rezultat decenija ili čak stoljeća povijesti znanstvene i filozofske misli.“ (Mazzocchi, 2015).

5. Rudarenje nesvjesnog

Privilegovanjem korelacije (afekt konektivnosti) spram kauzalnosti (razumijevanja afektivnosti) naša se biologija tako podvrgava maksimiziranju zadovoljstva, dok se društvenost reprogramira neobuzdanom distribucijom i diseminacijom privatnosti koja u kombinaciji sa apstraktnim, računalnim metodama kvantifikacije (Couldry and Mejias, 2019) postaje mapa kolektivnog nesvjesnog (strahova, impulsa, mržnji, pristranosti, želja itd.). Cirkulacijom korisničke participacije, održavane tehnikama rudarenja podataka koje dospijevaju do srži naših navika, odnosa, interesa, dovršava se potčinjenost post-industrijskog subjekta. Statistička preciznost programabilnosti, izvedena iz zabilježenih obrazaca ponašanja osigurava kontinuiranu reprodukciju kapitala, dok se cijena konektivnosti manifestira posljedicama koje „pojedince stavljaju ispred zajednice, virtualnu validaciju ispred empatije dok vodstvo ne obavezuje ni na kakvu odgovornost“ (Simpson, 2017 prema Couldry and Mejias, 2019: x). Mašine se, povrh svega, sada pojavljuju i kao naši izravni i najbliži tješitelji, njegovatelji (Brooks, 2022: 78) koji, afirmiranjem kognitivne pristranosti, sužavaju vidno polje za informacije koje ne konzumiramo u eho-komorama (engl. *echo chamber*), odnosno filterskim mjehurima (engl. *filter bubble*). Potvrđivanje uvjerenja algoritamskim profiliranjem svakodnevnice naše okruženje postaje aditivno i detektivno, a ne narativno i interpretativno (Han, 2017). Ta Hanova opaska sa jedne strane ukazuje kako informacijska buka ne samo da onemogućuje mišljenje (kumulativnost informacija ne omogućuje uvid, već spoznaju istog) već, sa druge strane, upravo ukazuje na značaj teorije i teorijskog mišljenja budući da ono reducira entropiju te ispravlja deformacijske učinke mase informacija (ibid.: 50). Za Hana, pozitivistička, podacima vođena nauka, niti vodi do spoznaje niti do istine jer se informacije kognitivno razumijevaju, a pretjerana kognitivna stimuliranost još uvijek nije uvid. Kognitivna vulgarizacija analogna je također načinu širenja viralne zaraze. Na društvenim mrežama se, pojam *informacija*, približavanjem jeziku biologije i genetike, poistovjećuje sa oblikom reprodukcije digitalnih jedinica kulture. Obzirom da se pronalaženjem novih domaćina za viralno prenošenje i distribuciju, umrežene forme približavaju darvinističkom imperativu (digitalnog) preživljavanja,²² prenošenje jedinica umrežene kulture kao mikroba i patogena koji se viralno šire možemo smatrati socio-kulturnim fenomenima koji proističu iz učinaka novih oblika replikacija potaknutih tehnološkim mijenama. Drugim riječima, posmatranjem evolucijskih

²² Kako pokazuje Auger (2002), memovi se, jednako poput virusa, bore za preživljavanje parazitiranjem, drugim riječima, iskorištavaju naše fizičke, hemijske i mentalne procese radi svoje vlastite transmisije: virusi moraju zaobići imuni sistem i natjerati domaćina da prenese nove djeliće virusa u neinficirano područje; memovi moraju nadvladati one memove koji su prethodno postojali u umu domaćina te ga onda natjerati da meme prenosi ka novom potencijalnom domaćinu. Oba ova procesa imaju mnogo toga zajedničkog. Ukratko, mi nemamo ideje, one imaju nas! Mi smo domaćini parazitima koji hrane naše mozgove tjerajući nas da se ponašamo na načini koji ima dobrobit za njih, a ne za nas. (ibid.: 18).

procesa koji uključuju transmisiju informacija kao „električnih memova“, njihovo kruženje kao „jedinica imitacije“ (onoga što se prenosi kao akumulacija kompetitivnih praksi, trendova, izjava) generiraju se i održavaju tokovi informacija kao biološke supstance kapitala. Analogijom koja povezuje digitalnu politiku i kulturu sa genetikom, preciznije govoreći informacijsku reprodukciju sa seksualnom, novomedijska se slika svijeta, reducirana na afektivnu ekonomiju ponavljanja, ujedno ispostavlja i kao krajnja prepreka iskustvu teorije znanja. Digitalni habitus (algoritamsko predviđanje, reguliranje, uticanje na ponašanje) kao model totalitarizacije proizvodnje kao reprodukcije istog, na taj način osigurava kontinuitet narcističkog zrcaljenja (egoizacije²³). Konsekventno tome, rastu izolacionizam i polarizacija obzirom da algoritamski posredovana stvarnost u konačnici ruiniira i briše javnu sferu političkog organiziranja: prostori kolektivnih borbi, potreba i ciljeva se teško artikuliraju i identifikuju, solidarnost i kolektivni otpor erodiraju, dok je posljedica dobrovoljne samo-eksploatacije: prekamnost, pregorijevanje i depresija (Han, 2017). Homo Liber, kako ističe Han uspostavlja se u otuđenju jednih od drugih jer su ljudi u stanju da „autentičnom“ proizvodnjom sebe grade isključivo instrumentalne odnose: digitalni panoptikon apsolutizirajući transparentnost sve svodi na vrijednost pokazivanja te se ova tehno-narcistička auto-agresija otkrivanja kolektivnog nesvjesnog u beskrajnom ponavljanju istog u konačnici razotkriva kao krajnja tačka dehumanizacije. Otvorenim porivom za reprodukcijom istog (replikacijom istosti), mašinski upravljana semiotička entropija se doima kao ideološki nepristrana, te se emancipatorni potencijal kritičkog mišljenja digitalnog stoga može isključivo tražiti kroz zadaću otkrivanja njegovih nevidljivih infrastrukture. Nadalje, kako tvrde Bulger i Davison (2018: 7) „većina obuka (medijske pismenosti) se fokusira na individualne odgovornosti umjesto na ulogu institucija i tehnoloških platformi“, dok se gubljenjem ljudske sposobnosti da razumijevaju kontekst korištenjem tzv. „kontekstualnih tehnologija“ (društveni mediji, geolokatori, senzori) utire se put kolapsu konteksta, idealu totalitarne vladavine.²⁴ Činjenica da digitalna arhitektura zadire u sve slojeve ljudskog afektivnog i kognitivnog bića, stoga upravo traži povratak konteksta bez kojeg ni medijsku i informacijsku pismenost ne možemo podučavati društveno odgovorno, etički i politički relevantno odnosno kritičko-pedagoški transformativno ukoliko moć, politiku i planetarne troškove primjene umjetne inteligencije ne prestanemo smatrati inteligentnim:

„ako sisteme umjetne inteligencije gledamo kao pouzdanije ili racionalnije od bilo kojeg ljudskog stručnjaka sposobnog da poduzme

²³ Za Hana, egoizacija i atomizacija društva sužavaju prostore kolektivnih akcija koje bi bile u stanju dovesti u pitanje kapitalistički poredak: „suvremeno društvo nije oblikovano mnoštvom već samoćom. Opći kolaps kolektivnog i zajedničkog je njome obuhvaćen. Solidarnost nestaje. Privatizacija sada doseže dubine same duše.“ (2017: 13–14).

²⁴ Hanna Arendt je mnogo prije pojave Interneta zabilježila: „idealni subjekt totalitarne vlasti (...) su ljudi za koje razlikovanje između činjenica i fikcije (npr. iskustvene realnosti) i razlika između istine i laži (npr. standarda mišljenja) više ne postoji“ (1973: 474).

‘najbolju moguću radnju’, to onda sugerira da im se treba vjerovati u donošenju odluka sa najvišim ulozima bilo to zdravstvo, školstvo ili kazneno pravosuđe. Kada specifične algoritamske tehnike postanu jedini fokus, to onda sugerira da jedino što vrijedi jeste kontinuirani tehnički napredak bez uzimanja u obzir cijene računalnih tehnika, njihovih pristupa i dalekosežnih uticaja na planetu pod pritiskom.“ (Crawford, 2021: 8).

Kada nas Joler i Pasquinelli (2020) upozoravaju kako učinci digitalnog nisu samo tehnički već kulturalni konstrukti koji od statističke distribucije algoritamske ekstrakcije, prepoznavanja i generiranja matrica kreiraju novu kulturalnu tehniku, onda može postati jasno zbog čega istinsko pitanje koje trebamo postaviti nije „da li mašine mogu misliti?“ nego „mogu li statistički modeli misliti?“, „mogu li statistički modeli razviti svjesnost?“ Aktualiziranje takvih uvida u strateške dokumente medijske i informacijske pismenosti, obično se ne smatra domenom digitalnog učenja, iako bi upravo pitanje „kako se emancipovati od tzv. data-centričnog pogleda na svijet“ (ibid.) trebalo biti centralno mjesto suvremenog obrazovanja.

6. Zaključak

Premda konvergencijom ekonomske i kognitivne moći (moći da se stvara vrijednost i moći nad znanjem) dolazi do dramatičnih transformacija naših života, njihovo pretvaranje u čvorove digitalnih tragova koji se daju pohranjivati i procesuirati kao vrijednosti izvučene aproprijacijom podataka, replikacija, odnosno apolitična transmisija kulture podataka u kurikulumu informacijske i medijske pismenosti nedovoljno se istražuje kao grana humanistike. Činjenica da se obrazovanje o tehnologiji (engl. *technology education*) ne izučava kao predmet u velikom broju škola,²⁵ za N. Postmana (1995) je još davno bilo alarmantno. Nerazumijevanjem kako se značenje informacije i obrazovanja mijenja sa načinom na koji nove tehnologije nameću kulturi, kako se značenja istine, prava i inteligencije razlikuju u usmenim, pisanim, štampanim i elektronskim kulturama, ne možemo ni shvatiti kako obrazovanje o tehnologijama nije, niti bi smjelo biti, ekskluzivno

²⁵ U posljednjem poglavlju knjige *Kraj obrazovanja*, Neil Postman (1995) spominje kako zvuči pomalo nevjerovatno pa čak i sramotno da američkoj naciji koja, kako on kaže, o sebi nerjetko govori kao onoj koja je stvorila tehnološko društvo, obrazovanje za tehnologije nije redovan predmet u američkim školama: „Gotovo da nema, primjerice, ravnatelja škole ili dekana fakulteta koji ne bi mogao održati gotovu propovijed o tome kako sada živimo u ‘informatičkom dobu’. Zašto onda nemamo predmet u kojem učenici postavljaju pitanja poput ovih: Kako se informacija razlikuje u simboličkom obliku? Po čemu se ideografi razlikuju od slova? Kako se slike razlikuju od riječi? Slike s fotografija? Govor od pisanja? Televizija od knjiga? Radio od televizije? Informacije dolaze u mnogim oblicima, različitim brzinama i u različitim količinama. Jesu li razlike važne? Imaju li razlike različite psihičke i društvene učinke? Pitanja su gotovo beskrajna. Ovo je ozbiljna tema.“

tehnički predmet. Informacijska i medijska pismenost bi stoga, upravo sljedeći tragove Postmanovih upozorenja, trebala biti označena kao odgojna dužnost koja bi nam objašnjavala kako načini i društveni konteksti upotrebe računala mijenjaju naše psihičke navike, društvene odnose, političke ideje i moralne senzibilitete. Ovaj se rad stoga može smatrati nastojanjem da se o informacijskoj i medijskoj pismenosti govori i piše jezikom kritičke (digitalne) humanistike (Hibert, 2020a). Za Postmana (1995) je razgovor o svakoj tehnološkoj promjeni ujedno i razgovor o faustovskoj pogodbi: „uz svaku prednost koju ponude nove tehnologije dolazi i korespondirajući nedostatak“ (ibid.: 169), te se nedostatnost humanističkog mišljenja u kurikulumima i programima informacijske i medijske pismenosti može smatrati deficitom kritičke interpretacije konteksta, apolitičnog medijskog obrazovanja. Usljed takvog oblika etičke disrupcije, kurikulumi medijske i informacijske pismenosti izgledaju kao ideološki produžeci obrazovanja na koju kritički bibliotekari i obrazovni radnici ne bi smjeli pristati. Naprotiv, fetiš digitalnog ne može biti izgovor da se tehnoznanost koja stvara novu zbilju i tvori nove *episteme*, ostavi izvan kritike digitalnog uma. Vjerovatno je nepravedno ili možda neopravdano očekivati od bibliotekara da se sami pozicioniraju na „linije frontova“ društvene terapeutike za šokove koje je uzrokovala digitalna tehnologija, međutim, zauzimanjem neutralnog stava spram medijske i informacijske pismenosti epistemički, ekonomski, društveni, psihički, estetski, etički i politički aspekti pitanja krize demokratije ostat će pogrešno adresirani na one koji „mrze demokratiju“, a ne na one koji su, kako podvlači Stiegler (2015: 2), napustili kritiku.

LITERATURA

- Amoore, L. (2020). *Cloud ethics: Algorithms and the attributes of ourselves and others*. Durham: Duke University Press.
- Ampuja, M. (2020). The blind spots of digital innovation fetishism. In: M. Stocchetti (ed.). *The digital age and its discontents: Critical reflections in education* (Pp. 31–54). Helsinki: Helsinki University Press. <https://doi.org/10.33134/HUP-4-2>.
- Arendt, H. (1973). *The origins of totalitarianism*. San Diego, CA: Harvest.
- Arkenbout, C.; J. Wilson and D. de Zeeuw (2021). (ed.). *Critical meme reader: Global mutations of the viral image*. Amsterdam: Institute of Network Cultures.
- Aunger, R. (2002). *Electric meme. A New theory of how we think*. New York: Free Press.
- Berardi, F. B. (2017). *Futurability: The Age of impotence and the horizon of possibility*. London: Verso.
- Berger, E. (2022). *Context blindness: Digital technology and the next stage of human evolution*. New York: Peter Lang.

- Berger et al. (2019) Berger, E.; R. K. Logan; A. Ringel and A. Miroshnichenko. Mediacy: A Way to enrich media literacy. *Journal of Media Literacy Education*, 11, 3: 85–90. <https://doi.org/10.23860/JMLE-2019-11-3-8>.
- Brooks, R. (2021). *Artificial intimacy: Virtual friends, digital lovers, and algorithmic matchmakers*. New York, NY: Columbia University Press.
- Bulger, M. and P. Davison (2018). *The Promises, challenges, and futures of media literacy, data & society report* (February, 2018). (cited: 2021–11–20). Available at: <https://datasociety.net/library/the-promises-challenges-and-futures-of-media-literacy/>
- Capurro, R. (2019). The Age of artificial intelligence: A Personal reflection. In: *AI, Ethics and Society Conference, University of Alberta, Edmonton, Canada, May 8–10, 2019*. [cited: 2021–10–18]. Available at: <http://www.capurro.de/edmonton2019.html>
- Couldry, N. and U. A. Meijas. (2019). *The Costs of connection: How data is colonizing human life and appropriating it for capitalism*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Crawford, K. (2021). *Atlas of AI: Power, politics, and the planetary costs of artificial intelligence*. New Haven, London: Yale University Press.
- Della Ratta, D. (2020). *Give it a shot VVV on violence, visibility, viruses*. Video. [cited: 2021–10–20]. Available at: https://vimeo.com/437631123?embedded=true&source=video_title&owner=48416570
- Della Ratta, D. (2021). *Shot theory: From viagra to the Covid-19 vaccine, Pfizer got it right*. Amsterdam: Institute of Network Cultures. [cited: 2021–10–26]. Available at: <https://networkcultures.org/longform/2021/07/27/shot-theory-from-viagra-to-the-covid-19-vaccine-pfizer-got-it-right/>
- Dow et al. (2021). Dow, B. J.; A. L. Johnson; C. S. Wang; J. Whitson; T. Menon. The Covid-19 pandemic and the search for structure: Social media and conspiracy theories. *Social and Personality Psychology Compass*, 15, 9. [cited: 2022–03–20]. Available at: <https://compass.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/spc3.12636>
- European Committee on Democracy and Governance (2021). *Study on the impact of digital transformation on democracy and good governance*. Strasbourg: Council of Europe.
- Floridi, L. (2015). *The onlife manifesto: Being human in a hyperconnected era*. Springer International Publishing.
- Han, B.-C. (2020). *Agonija Erosa*. Zagreb: Mizantrop.
- Han, B.-C. (2017). *In The swarm: Digital prospects*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Head, A. J.; B. Fister and M. MacMillan (2020). *Information literacy in the age of algorithms: Student experiences with news and information, and the need for change*. Project Information Literacy Research Institute. [cited: 2022–01–20]. Available at: <https://projectinfolit.org/publications/algorithm-study>

- Hibert, M. (2018). *Digitalni odrast i postdigitalna dobra: Kriatičko bibliotekarstvo, disruptivni mediji i taktičko obrazovanje*. Zagreb: Multimedijalni institute i Institut za političku ekologiju.
- Hibert, M. (2020a). Loss of the social, return of the private: Acknowledging public failure in the age of Boudoir Surplus. In: P. Demers and T. Samek (eds.). *Minds alive: Libraries and archives now*. (Pp. 51–61). Toronto: University of Toronto Press. <https://doi.org/10.3138/9781487531881-009>.
- Hibert, M. (2020). Mediji i društvena pismenost. U: D. Arsenijević; M. Hibert i J. Husanović. *Društvena pismenost: Kultura, ekologija, mediji*. (Str. 91–123). Sarajevo: Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti; Front Slobode.
- Joler, V. (2020). *New extractivism: An Assemblage of concepts and allegories*. [cited: 2022–01–18]. Available at: <https://extractivism.online/>
- Joler, V. and M. Pasquinelli (2020). *The nooscope manifested. AI as instrument of knowledge extraction: Visual essay*. KIM HfG Karlsruhe; Share Lab. [cited: 2022–01–18]. Available at: <http://nooscope.ai>
- Joler, V. and A. Petrovski (2017). *Nematerijalni rad i prikupljanje podataka: Algoritamska Fejsbuk fabrika*. Beograd: ShareLab. [cited: 2022–01–26]. Available at: <https://labs.rs/sr/nematerijalni-rad-i-prikupljanje-podataka/>
- Kingwell, M. (2019). *Wish I were here: Boredom and the interface*. Montreal: McGill-Queens University Press.
- Konoir, B. (2020). *The dark forest theory of the internet*. Pittsburgh and New York: Flugschriften. [cited: 2022–01–18]. Available at: <https://flugschriftencom.files.wordpress.com/2020/07/flugschriften-6-bogna-konior-the-dark-forest-theory-of-the-internet-v.2.pdf>
- Lovink, G. (2019). *Sad by design: On platform nihilism*. London: Pluto Press.
- Lynch, M. P. (2019). *Know-it-all society*. New York: Liveright.
- Lynch, M. P. (2017). *The internet of us: Knowing more, understanding less in the age of big data*. New York: Liveright.
- Mazzocchi, F. (2015). Could Big Data be the end of theory in science? *EMBO Rep.*, 16, 10: 1250–1255. [cited: 2021–12–12]. Available at: <https://www.embopress.org/doi/full/10.15252/embr.201541001>
- Mir, A. (2022). Medium is the menace. *City Journal*, Winter. [cited: 14–12–2021]. Available at: <https://www.city-journal.org/ubiquitous-digital-media-threaten-to-erode-sensory-and-social-capacities>
- Nowotny, H. (2021). *In AI we trust: Power, illusion, and control of predictive algorithms*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Pasquale, F. (2017). The Automated public sphere. *University of Maryland Legal Studies Research Paper*, 31. [cited: 2021–10–12]. Available at: <http://ssrn.com/abstract=3067552>

- Peters, M. A. (2012). Bio-informational capitalism. *Thesis Eleven*, 110, 1: 98–111.
- Pigliucci, M. (2009). The end of theory in science? *EMBO Rep.*, 10, 6: 534. [cited: 2021–12–16]. Available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2711825/>
- Postman, N. (1995). *The end of education: Redefining the value of school*. New York: Knopf.
- Preciado B. P. (2013). *Testo Junkie: Sex, drugs, and biopolitics in the pharmacopornographic era*. New York: Feminist Press.
- Raine, L. and J. Anderson (2017). The future of jobs and jobs training. Pew Research Center, May 2017. [cited: 2021–12–20]. Available at: https://www.pewresearch.org/internet/wp-content/uploads/sites/9/2017/05/PI_2017.05.03_Future-of-Job-Skills_FINAL.pdf
- Schafer, T. M. and K. van Es (2017). (eds.). *The datafied society: Studying culture through data*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Stalder, F. (2018). *Digital condition*. Cambridge: Polity Press.
- Stiegler, B. (2009). *Acting out*. Stanford: Stanford University Press.
- Stiegler, B. (2019). *The Age of disruption: Technology and madness in computational capitalism*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Stochetti, M. (2020). (ur). *The digital age and its discontents: Critical reflections in education*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Strate, L. (2017). *Media ecology: An Approach to understanding the human condition*. New York: Peter Lang.
- Van Dijck, J. (2014). Datafication, dataism and dataveillance: Big data between scientific paradigm and ideology. *Surveillance & Society*, 12, 2. [cited: 2022–01–18]. Available at: <https://ojs.library.queensu.ca/index.php/surveillance-and-society/article/view/datafication>
- Van Dijck, J.; T. Poell and M. de Waal (2018). *The platform society: Public values in a connective world*. New York: Oxford University Press.
- Wark, McK. (2018). Novo znanje za nov planet: Kriička pedagogija u Antropocenu, za Antropocen. U: P. Jandrić. *Znanje u digitalno doba*. (Str. 123–156). Zagreb: Jesenski i Turk.